

Puhutaanko politiikkaa vai ollaanko hiljaa?

Johdanto

Journalistiset tekstit ovat täynnä sellaisia ilmaisuja kuin "Suomen ei pidä myydä itseään liian halvalla" tai "... Viinaseen ilmoitus oli harmillinen *takaisku* muuten hyvin sujuneessa budjettipelissä". Lehtien sivuilla ja televisio-ohjelmissä poliitikot pelaavat pelejään, käyvät kauppaa keskenään ja touhuavat kulissien takana. Usein poliittisia tapahtumia jäsennetään johdonmukaisesti valitusta näkökulmasta, pelin, teatterin tai kaupankäynnin termein. Näitä ilmaisuja yhdistää toisiinsa se, että kaikissa on kyse metaforisesta tavasta jäsentää asioita. Ehkä selkeimmin metaforisuus tulee esiin poliittisissa pilapiirroksissa, joilla tuodaan tiivistetysti esiin vallitsevia käsityksiä.

Artikkelissa tarkastellaan journalismin vakiintuneiden metaforien synnyttämiä paradoksaalisia tilanteita ja pohditaan keinoja niiden ylittämiseksi. Vakiintuneet journalistiset tavat metaforisoida politiikkaa esimerkiksi pelinä, teatterina ja kaupankäyntinä asettavat kansalaiset paradoksaaliseen tilanteeseen: yhtäältä kansalaisilta odotetaan osallistumista yhteisten asioiden hoitoon, mutta toisaalta metaforisoinnit ehdottavat heille passiivista politiikan seuraajan asemaa. Havainnollistamme ai-
hetta Helsingin Sanomien EU-aiheisin pilapiirroksin.

Yksittäisinä tällaisilla metaforisilla ilmaisuilla tuskin olisi juuri muuta merkitystä kuin toiston välttäminen ja hauska tapa ilmaista asioita. Kyse olisi toimittajan luovuudesta jos metaforilla yksinomaan luotaisiin iskevä ja napakka otsikko tai kommentoitaisiin värikkäästi ajankohtaisia asioita. Mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi metaforat tekee se, että toimittajat käyttävät niitä usein itsensänselvästi, systemaattisesti ja vieläpä toistuvasti samankaltaisten aiheiden kä-

sittelyssä. Kyse ei aina olekaan toimittajan luovuuden ja näppäryyden osoituksesta vaan vakiintuneesta tavasta käsitellä asioita.

Tällaista metaforista tapaa jäsentää politiikka toimintana, johon kansalaiset voivat osallistua vain median välityksellä, pidetään niin itsestäänselvänä, ettei sitä kyseenalaisteta. Kuitenkin politiikan jäsentämisellä peliksi, kaupankäynniksi ja teatteriksi on seurauksensa. Kaikkien näiden metaforien lukutavaksi on näet vakiintunut kansalaisen ulkopuolisuus. Niissä kansalaisen paikaksi määrittyy kuin huomaamatta katsomo: passiivinen katsojan rooli aktiivisen osallistujan sijasta.

Metaforat eivät tosin pakota ketään hyväksymään tätä asemaa vaan ainoastaan *ehdottavat* sitä. Tämä ehdotettu asema voidaan hyväksyä tai hylätä, mutta se voidaan sivuuttaa myös humoristisesti. Metaforat ovatkin journalistisen tekstin kudoksessa vain yksi tulkinta-asemia ehdotteleva retorinen keino.

Kun metaforiikka ehdottaa kansalaiselle yhdenlaista asemaa ja kunnon kansalaiselle asetetut vaatimukset edellyttävät toisenlaista asemaa, syntyy tilanne, jossa lukijaa "kehotetaan" yhtäaikaa passiivisuuteen ja aktiivisuuteen. Kutsumme täl-

laista kommunikaatiotilannetta *kaksoissidokseksi*. Olemme ottaneet käsitteen Gregory Batesonilta (1987), mutta käytämme sitä alkuperäisestä poikkeavalla tavalla.

Kaksoissidos edellyttää aina paradoksaalista tilannetta. Kaksoissidoksen käsitteen avulla on mahdollista kuvata tilanteita, joissa samanaikaisesti tarjotaan keskenään ristiriitaisia tulkinta-asemia. Uskomme, että tällaisten kaksoissidosten tutkiminen voisi olla yksi mielekäs journalismikritiikin muoto. Etenkin poliittisessa journalismissa vakiintuneet metaforat muodostavat usein kaksoissidoksen toisen, tekstuaalisesti ilmaistun puolen. Toinen puoli koostuu kulttuurisista arvostuksista, esimerkiksi juuri demokratian ihanteen mukaisesta osallistuvasta kansalaisuudesta.

Kaksoissidoksen käsitteen avulla yritämme kuvata teoreettisesti, mm. miten vakiintunut metafora toimii aktuaalisessa kommunikaatiotilanteessa: yritämme siis astua hetkeksi metaforan semanttisen tarkastelun ulkopuolelle ja lähestyä sitä pragmaattisesta näkökulmasta. Lisäksi tarkoituksemme on pohtia ainakin alustavasti, miten paradoksaalisista kommunikaatiotilanteista voitaisiin vapautua.

Ensin kohdistamme kuitenkin katseen vakiintuneisiin politiikan metaforisointeihin ja sen jälkeen lähestymme osin metaforisesti tuotettua paradoksaalisuutta Batesonin käsitteistön kautta.

Vakiintuneet metaforat journalismissa

Journalismissa metaforisoidaan esimerkiksi politiikkaa ja taloutta. Kumpaakin näistä aiheista käsitellään journalismissa vakiintuneilla metaforisilla tavoilla. Eryteisesti pitkäkestoiset, vuodesta toiseen jatkuvat poliittiset prosessit tulevat helpommin hahmotettaviksi metaforien avulla. Mutta vakiintuneet metaforat myös rajoittavat tilanteen jäsentämistä; ne rajaavat käytettävissä olevaa näkökulmaa asioihin.

Yhdysvaltalaisen tutkimusten mukaan yleisimpiä televisiuutisissa politiikasta käytettyjä metaforia ovat sota, peli, kaupankäynti ja draama (So 1987; Fiske 1987, 291-292; Barbe 1990; Mumby & Spitzcak 1991). Vastaavat politiikan metaforiset jäsennykset toistuivat myös suomalaisessa (Hellsten 1994; Mustaparta 1996) ja ruotsalaisessa (Jacobsson 1994) EU-jäsenyyskeskustelussa.

Politiikan peliä, teatteria ja kaupankäyntiä

Politiikka näyttäytyy metaforissa usein poliitikkojen likaisena pelinä. Piirroksessa yksi Väyrynen toimii koko poliittisen kulttuurin metaforana joskin kuvan voidaan tulkita kuvaavan myös Väyrystä henkilönä tai vaikkapa Keskustaa puolueena. Joka tapauksessa politiikka nähdään piirroksessa lapsekkaana oman edun tavoitteluna.

Piirros 1: Aktiivisuuden paradoksi: poliitikon 'stereotyyppi'. (HS 8.10.1994)

Politiikan jäsentäminen metaforisesti pelin termein luo siitä kuvaa osapuolten välisenä kilpailuna ja korostaa näin henkilöiden ja puolueiden välisiä erimielisyyksiä. Peli, olipa se sitten esimerkiksi kilpaurheilua tai uhkapeliä, sisältää aina käsityksen kiistasta, kilpailusta jonkin palkinnon suhteen. Poliitiikan pelin palkinnoksi määritetty 'oma etu' (vrt. piirros 1). Poliitiikan jäsentäminen jonkinlaiseksi peliksi asemoi kansalaiset pelin seuraajiksi, joiden tehtävänä on seurata passiivisina sivusta politikointia.

Draamaan puolestaan kuuluu mm. käsitys näytelmän kulissien takaisesta toiminnasta. Myös politiikan jäsentäminen teatterina asemoi kansalaiset politiikan ulkopuolisiksi katselijoiksi, joiden tehtävänä on ainoastaan seurata poliittista näytelmää – olipa se sitten farssia, komediaa tai tragediata. Näytelmämetaforiikan mukaan politiikka on ennalta suunniteltua, päätökset tuodaan kansalaisten nähtäviksi vasta valmiina (vrt. Edelman 1988). Poliitiikka on jotain kaukaista ja tavoittamatonta: näyttämölle ei toivota yleisöä kesken esityksen.

Kaupankäynnin metaforiikkaan kuuluvat käsitykset ostoksesta, ostajasta, myyjästä, hinnasta ja ostamistapahtumasta. Poliitiikka näyttäytyy likaisina lehmänkauppoina. Kansalaisten rooli poliittisessa kaupankäynnissä jää jälleen vähäiseksi, ostajat ja myyjät ovat poliitikkoja ja organisaatioita. Ostoksen hinta sen sijaan voidaan repiä kansalaisen (alamaisen) selkänahasta.

Tällaiset vakiintuneet metaforiset jäsennykset sulkevat mahdollisuuksia vaihtoehtoisilta tavoilta käsitellä asioita. Ne toimivat ideologisesti. Metafora-analyysin yhtenä tavoitteena voikin pitää tämän ideologisuuden paljastamista ja vaihtoehtoisten metaforien luomisen mahdollistamista.

Passiiviset kansalaiset ja aktiiviset poliitikot - miten metaforia luetaan?

Metaforilla on kahtalainen rooli merkityksellistämässä; niillä voidaan sekä vahvistaa kulttuurisesti jaettuun käsitystapojen, että luoda uusia tapoja jäsentää maailmaa (vrt. Chilton & Ilyin 1993). Näin journalisminkin metaforat voivat toimia sekä rajoittavasti että innovatiivisesti. Yhtäältä metaforilla konkretisoidaan poliittisia kysymyksiä, mutta samalla niillä tarjotaan vain yksi näkökulma asioihin. Esimerkiksi mutkikkaan EU-kysymyksen "konkretisoiminen" metaforien avulla saattaa tosiasiaa mutkistaa asiaan liittyviä kommunikaatio-ongelmia.

Tiettyjen vakiintuneiden metaforien käyttöönottoa journalismissa ei välttämättä perustella eikä kritisoida, pikemminkin niiden käytön oikeuttaa se, että ar-

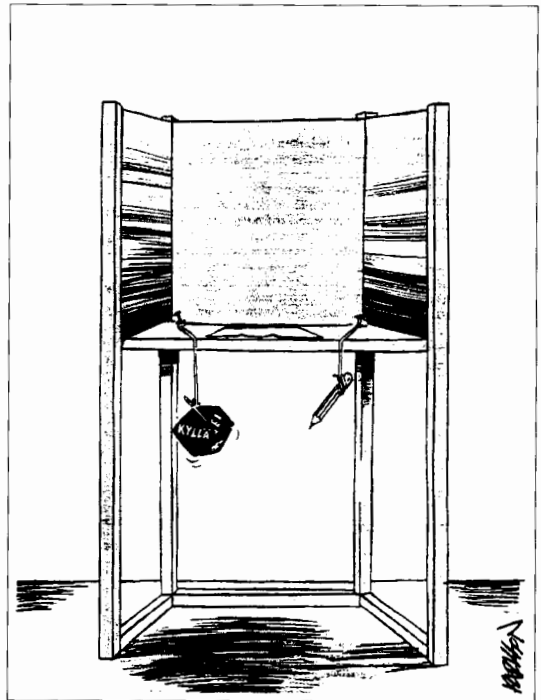
vovaltainen tai asiaankuuluva lähde on ottanut ne esiin. Näin metaforien taustalla olevat pyrkimykset jäävät usein hämärän peittoon. Vain osa journalistisista metaforista on kuitenkin lähteiden käyttämiä, osa on viestinten itse kehittämiä. Metaforan käyttäminen palvelee yleensä joko viestimen tai lähteen intressejä. Toimittajan etuja metafora palvelee siksi, että metafora tarjoaa tiiviin ilmaisun jutun otsikkoon tai ingressiin, ja lähteen etuja, koska metaforinen jäsenitys esittää asiat aina tiettyssä merkityskontekstissa.

EU-metaforiikassa sekä unionijäsenyyden kannattajien että vastustajien käyttämät metaforat korostivat kansan passiivisuutta. EU:n kannattajille prosessi oli juna (vrt. Mustaparta 1996), jossa kaikki suomalaiset olivat mukana – hallituksen johdolla. EU:n vastustajille se taas oli eliittien keskenään käymää kauppaa tai kansalle esittämää teatteria. Niissäkin kansa oli asemoitu passiiviseen sivustakatsojan rooliin (Hellsten 1996). Käytetyt metaforat saattoivat kyllä herättää erilaisia tuntemuksia EU:ta ja neuvotteluja käyviä poliitikkoja kohtaan, mutta niiden kansalaisille ehdottama passiivisuus oli yllättäen sama.

EU-keskustelun vakiintuneet metaforiset jäsennykset olivat ristiriidassa kansalaisen aktiivisuutta korostavan kansanäänestyksen kanssa: yhtäältä journalismi käsitteli EU-kysymystä kuten poliittisia prosesseja käsitellään eli matkana, pelinä, kaupankäyntinä ja teatterina, mutta toisaalta kansanäänestys velvoitti kunnan kansalaisen osallistumaan päätöksentekoon. EU-metaforiikka näyttäisikin muodostavan kaksoissidoksen yhdessä poliittista aktiivisuutta korostavien arvojen kanssa.

Näyttäisi siltä, että ihmiset todella kokisivat joutuneensa paradoksaaliseen tilanteeseen EU-päätöstä tehdessään. EU-projektin yhteydessä haastateltuja kansalaisia yhdisti käsitys 'kunnan kansalaisuudesta', jonka mukaan äänestäminen on kansalaisvelvollisuus ja äänestyspäätös tehdään rationaalisesti, järjen avulla. Valtaosa kansalaisista koki kuitenkin saaneensa liian vähän tietoa erityisesti EU-jäsenyyden vaikutuksista arkielämälleen tai myönsi, ettei aihe kiinnosta. Tästä huolimatta kaikki ilmoittivat äänestävänsä (Alastalo 1995 ja 1996). Tällainen ristiriita, jossa kansalaisen piti toisaalta tehdä päätöksensä rationaalisesti ja toisaalta äänestää, vaikka rationaalinen päätöksenteko vaikutti mahdottomalta, kierrettiin mm. kertomalla, että ennen äänestystä aiheeseen (joka ei nyt kiinnosta) kyllä aiotaan perehtyä.

*Piirros 2: Järkevyyden paradoksi:
EU-äänestäjän arpanoppa. (HS 5.10.1994)*

Mielestämme tällainen paradoksaalinen tilanne voidaan tiivistää kaksoissidokseksi:

- Ellet äänestä rationaalisesti, et ole kunnollinen
- Jos äänestät, et ole rationaalinen, etkä siis kunnollinen

Tilanteen ratkaisemiseksi äänestäjä saattoi joko vedota siihen, 1) että kaikki on jo ennakolta päätetty, EU:iin mennään oli äänestystulos mikä tahansa tai 2) pyrkiä ylittämään journalismin hänelle tarjoaman osan hankkimalla itsenäisesti tietoa päätöksenteon pohjaksi tai 3) torjua ajatuksen päätöksenteon rationaali-

suudesta ja korostaa omaa osallistumista rohkeasti omien tuntemusten ja aavistusten pohjalta.

Aktiivisuuden ja järkevyyden paradoksit

Olemme esittäneet kaksi toisiinsa nivoutuvaa kaksoissidosta, jotka molemmat liittyvät 'kunnollisuuteen'. Ensimmäinen voidaan tiivistää käskyiksi "Politiikka on peliä, kaupankäyntiä ja näyttelemistä; et ole kunnollinen, jos olet siinä *aktiivinen*" ja "Politiikka, vaaleissa äänestäminen ym. ovat osa demokratiaa; et ole kunnollinen ellet ole siinä *aktiivinen*". Toinen taas koostuu käskyistä "Ellet äänestä ja vielä *järkevästi*, et ole kunnollinen" ja "Päätökset tehdään kabineteissa, ei ole mitään *järkeä* äänestää". Ensimmäistä voisi nimittää "aktiivisuuden" paradoksiksi (vrt. piirros 1). Jälkimmäistä taas voisi sanoa "järkevyyden" paradoksiksi (vrt. piirros 2).

Edellä esitetyistä toimintavaihtoehdoista ensimmäinen näyttäisi sopivan yhteen vakiintuneiden metaforien tarjoaman asemoinnin kanssa: asia on jo päätetty poliitikkojen pelissä, aktiivisen äänestämisen sijaan valitaan passiivisuus. Vastajat siis hylkäävät "aktiivisuusparadoksin" väitteen, jonka mukaan kunnollisuus edellyttää aktiivisuutta. Toisessa ja kolmannessa vaihtoehdossa kansalaiset valitsevat "aktiivisuusparadoksin" aktiivisuutta vaativan käskyn ja näyttävät nyt joutuvan ottamaan kantaa "järkevyyden paradoksiin". Joko he kieltäytyvät uskomaan rationaalisen päätöksenteon mahdottomuuteen (toinen vaihtoehto) tai katsovat, ettei "kunnollisuus" edellytä politiikassa rationaalisuutta (kolmas vaihtoehto) (vrt. piirros 2).

On epävarmaa, ovatko Alastalon haastateltavat (1995) todella tehneet valintoja vai ovatko he vain esittäneet mieleensä tulevia ratkaisumalleja haastattelijalle kenties nähdäkseen, miten tämä niihin reagoi. Batesonin termein he olisivat tällöin pyrkineet *metakommunikaatioon* haastattelijan kanssa. Juuri kommunikaatiosta kommunikoiminen on keino, jolla kaksoissidokset voidaan ylittää. Haastateltavat ovat saattaneet pyrkiä metakommunikoimaan kaksoissidoksestaan haastattelijan kanssa pikemminkin kuin kommunikoimaan tämän kanssa todella tekemistään valinnoista.

Sekä aktiivisuuden että järkevyyden paradoksissa toinen käskyistä esitetään vakiintuneiden metaforien mukaisesti. Aktiivisuuden paradoksissa politiikan metaforisoinnit ehdottavat passiivisuutta, kulttuuriset arvot ja ihanteet aktiivisuutta. Järkevyyden paradoksissa toistuu sama ilmiö: kulttuuriset arvot ehdottavat osallistumisen rationaalisuutta, metaforisoinnit pelin politiikkaa.

Metaforien ehdottama asemointi ei välttämättä ole sama kuin koko journalismin tarjoama tulkinta-asema. Pääkirjoitukset, haastattelut ja muut tekstit sisältävät sekä paljon metaforia että runsaasti kirjaimellisia lausumia, joiden ehdottama luenta-asema on päinvastainen kuin esittelemiemme metaforien ehdottama. Kansalaisia saatetaan mm. suoraan kehottaa äänestämään tai passiivisuudesta "kannetaan huolta". Metaforat asettuvat paradoksaaliseen suhteeseen muihin luenta-asemiin nähden ja muuttavat kommunikaation kompleksiseksi ja sisäisesti ristiriitaiseksi. Juuri tätä tilannetta voidaan mielestämme hyvin kuvata kaksoissidoksen käsitteellä. Yritämme seuraavaksi tarkastella hieman systemaattisemmin, mitä kaksoissidoksen käsitteeseen liittyy.

Patologinen kommunikaatio, paradoksi ja kaksoissidos

Patologisen kommunikaation idea perustuu Batesonin työtovereineen (Bateson, Jackson, Haley & Weakland 1956) kehittämään kaksoissidoksen käsitteeseen. Kä-

site on peräisin psykologiasta, jossa sillä on yritetty mm. valaista skitsofrenian syntymekanismeja, mutta sitä on käytetty kuvaamaan laajemminkin sosiaalisen kommunikaation patologioita. Käytämme kaksoissidoksen käsitettä tässä laajassa merkityksessä, ja lähtökohtanamme on ollut erityisesti Wildenin (1980, 108, 117-121) osin kriittinen tulkinta Batesonin näkemyksistä (kriitikoista ks. emt., 114; Wilden 1986, 285). Kaksoissidoksen taustalla on aina paradoksaaliseksi muuttunut kommunikaatiotilanne. Jotkut kaksoissidokset voivat olla patologisia.

Emme toki halua väittää, että journalismi sinänsä olisi patologista tai että viestintien seuraaminen aiheuttaisi passiivisuutta. Sen sijaan esitämme, että jotkut journalismin konventiot, kuten politiikan metaforisointi, saattavat tuottaa tai vahvistaa, ehkä jopa paljastaa sosiaalisia tai kulttuurisia patologioita. Bateson kutsuu tällaisten patologioiden syntyprosessia *skismogeeniseksi* (ks. Bateson 1987, 61-72).

Semanttinen ja eksistentiaalinen paradoksi

Kaksoissidokset perustuvat paradoksaalisuuteen. Kaksoissidoksen käsitteen ymmärtäminen edellyttää erontekoa semanttisen ja eksistentiaalisen paradoksin välillä (ks. Wilden 1980, 103). Semanttisissa paradokseissa – esimerkiksi väittämässä ”Minä valehtelen” – on kyse väitteestä, joka johtaa ristiriitaan otetaan se sitten totena, jolloin se on epätosi, tai epätotena, jolloin se on tosi. Tällainen lause on paradoksaalinen vain tarkasteltuna itsessään, irrallaan kontekstistaan. (Wilden 1986, 260-261.) Tavallisessa puheessa esimerkiksi lause ”me valehtelemme” ei ole paradoksaalinen, esimerkiksi jos olemme juuri ennen sen lausumista väittäneet olevamme marsilaisia.

Eksistentiaalinen paradoksi eroaa semanttisesta, koska siinä kyse on toimijoista tietyssä kommunikaatiotilanteessa (Wilden 1980, 103). Eksistentiaalinen paradoksi on kaksoissidos. Kyse on väittämien sijaan käskyistä. Eksistentiaalisessa paradoksissa – esimerkiksi kirjoitettaessa ”älä lue tätä lausetta” – toinen käsky ilmaistaan eksplisiittisesti ja toinen ’rivien välistä’. Se, että lause on ylipäätään kirjoitettu, kehottaa lukemaan sen. Jos noudatat toista käskyä eli luet lauseen, rikot toista käskyä ja päinvastoin (Wilden 1980, 104). Eksistentiaalista paradoksia eli kaksoissidosta on hyvin vaikea ylittää, sillä sen ylittämisestä on usein pystyttävä sopimaan ristiriitaisen käskyn antaneen henkilön kanssa.

Patologiset ja ei-patologiset kaksoissidokset

Kaksoissidosten olemassaolo perustuu käsitykseen kaiken käyttäytymisen kommunikaatiivisuudesta. Viestintä on tämän käsityksen mukaan aina ja kaikkialla, jopa hiljaisuus on kommunikaatiota (Bateson 1987, 110, 119). Mikä hyvänsä kommunikaatio on aina yhtäaikaan *raportti* jostain tilanteesta, *määräys* vastata viestiin jollain tavoin ja vastausta koskeva *kysymys* (Wilden 1986, 260).

Osa kaksoissidoksista johtaa patologiseen tilanteeseen. Bateson määrittelee (1987, 206-207; myös Wilden 1980, 120) patologiaan johtavan kaksoissidoksen elementit seuraavasti.

- 1) Sidokseen liittyy kaksi tai useampia henkilöitä, joista yksi osoitetaan ”uhriksi”. Kyse on siis *epätasa-arvoisesta* suhteesta.
- 2) Uhri kokee olevansa kaksoissidostilanteessa *jatkuvasti*. Kyse ei ole traumaattisesta kokemuksesta vaan toiston kautta opitusta tavasta suhtautua tilanteeseen.

- 3) Tilanteeseen liittyy kaksi toisiinsa nähden *ristiriitaista negatiivista käskyä ja rangaistuksen uhka*. Nämä käskyt voidaan esittää seuraavissa muodoissa:
 - a) "älä tee niin, tai saat rangaistuksen" tai
 - b) "ellet tee niin, saat rangaistuksen".
- 4) Toinen käsky esitetään ensimmäiseen nähden metatasolla. Tämä vaatimus kommunikoidaan yleensä nonverbaalisesti.
- 5) Tilanteeseen liittyy vielä kolmas negatiivinen käsky, joka estää uhria irtautumasta kaksoissidoksesta. Wilden (1980, 120) pitää tätä patologisen kaksoissidoksen sosiologisesti keskeisimpänä elementtinä.

Kaikkia näitä elementtejä ei enää tarvita, kun uhri on *oppinut tulkitsemaan maailmaansa kaksoissidosmuotojen kautta*.

Batesonin hypoteesi (emt. 208) on, että joutuessaan kaksoissidostilanteeseen ihmisen on vaikea päätellä pitäisikö kommunikaatiota tulkita metaforisesti vai kirjaimellisesti. Tähän liittyy, että ihmisen on oltava intensiivisessä suhteessa toisiin eli hänelle on tärkeää ymmärtää oikein, millaisesta viestistä on kyse voidakseen vastata siihen oikein. Tilanne on kuitenkin sellainen, jossa hänelle välitetään kaksi käskyä, joista toinen kumoaa toisen. Hänelle ei kuitenkaan anneta mahdollisuutta esittää kommentteja näistä viesteistä saadakseen selville, kumpaan niistä hänen tulisi vastata.

Kaikki kaksoissidokset eivät johda patologiseen tilanteeseen. Kaksoissidostilanne on usein arkipäiväinen. Bateson esittää metaforisen ja kirjaimellisen sekoitumisesta seuraavan esimerkin (emt. 209):

Työntekijä menee kotiin kesken työpäivän. Työtoveri soittaa hänelle kotiin ja kysyy hilpeästi: - No mitenäs sinä *sinne* jouduit? Toinen vastaa: - Bussilla.

Kysyjä tiedustelee, miksi työtoveri ei ole töissä vaikka pitäisi - mutta leikilliseen sävyyn koska kokee, ettei oikeastaan ole hänen asiansa kysellä sellaista. Vastaaja puolestaan vastaa metaforiseen kysymykseen kirjaimellisesti, koska ei ole aivan varma siitä, missä mielessä kysymys on esitetty ja miten vastausta käytettäisiin.

EU-kirjoittelun yleisössä aikaansaamia reaktioita voisi yrittää ymmärtää tämän perusteella. Voisi olettaa, että henkilöt, jotka päättävät jättää äänestämättä, olisivat ottaneet kirjaimellisesti konventionaalisten metaforien esittämän käsityksen politiikasta pelinä; vastaavasti ne äänestäjät, jotka eivät usko mahdollisuuteen tehdä äänestyspäätöstä järkisyiden pohjalta, olisivat ottaneet kirjaimellisesti piiroksen 2 esittämän käsityksen äänestäjien käyttäytymisestä – elleivät vastaajat sitten ole vastanneet metaforisesti haastattelijan kirjaimellisiin kysymyksiin.

Kaksoissidokset journalismissa

Onko journalismissa sitten kaksoissidoksia? Aktiivisuuden ja järkevyyden paradoksit ovat esimerkkejä poliittiseen journalismiin liittyvistä paradokseista, jotka rakentuvat ristiriitaisten negatiivisten käskyjen varaan. On kysyttävä vielä, onko mielekästä puhua kansalaisesta kaksoissidoksen "uhrina", kokeeko tämä olevansa kaksoissidostilanteessa jatkuvasti, ja onko journalismin yhteydessä mielekästä puhua "rangaistuksen uhasta". Ehkä keskeisin kysymys on, mitkä asiat estävät lukijoita pääsemästä irti kaksoissidoksista.

Puhuminen "uhriksi" joutumisesta voisi olla mielekästä, mikäli kaksoissidos estäisi tai häittäisi kansalaisia esimerkiksi osallistumasta yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttamiseen. Epäilemättä näin on, jos he ovat epävarmoja siitä, onko politiikka vain peliä vai sittenkin kansanvaltaa. Koska vakiintuneet metaforat

toistuvat jatkuvasti, voidaan myös puhua jatkuvasta kaksoissidoksessa olemisesta.

Kysymys rangaistuksesta liittyy siihen, mitä kansalainen menettää jos hän ei suostu asettumaan journalismin tarjoamiin tulkinta-asemiin. Esimerkiksi EU-äänestykseen liittyvässä ”järkevyyden” kaksoissidoksessa äänestäjä voi kokea olevansa vaarassa menettää käsityksensä itsestään kunnollisena järkevästi ajattelevana ja toimivana ihmisenä: ”Ellet äänestä järkevästi, et ole kunnollinen; jos äänstät, et ole järkevä etkä siis kunnollinen”.

Journalismin metaforiset paradoksit voivat näin muodostaa kaksoissidoksen, joka puolestaan saattaa johtaa patologiseen tilanteeseen. Toisaalta paradoksin toinen väite muodostuu metaforista, joiden ehdottaman asemoinnin kansalaiset voivat myös hylätä tai sivuuttaa nauramalla koko metaforisoinnille. Vakiintuneet metaforat voivat paitsi jumiuttaa kansalaisen politiikkakäsityksen iänikuseksi pelaamiseksi, myös tarjota aineksia oivaltavalle tulkinnalle politiikan *tiettyjen puolien pelillisyydestä*. Poliitiikan peliluonteen oivaltaminen metaforiikaksi avaa ovia kaksoissidoksen luovalle ylittämiselle: se on peliä, mutta ei vain peliä.

Irti kaksoissidoksesta?

Kaksoissidokset on mahdollista ylittää metakommunikaation avulla, mikäli ne eivät vielä ole ajautuneet patologisiksi. Patologisessa tilanteessa ylittäminen on tehty mahdolliseksi, sillä niissä konteksti on rajattu tavalla, joka tekee metakommunikaation mahdolliseksi (Wilden 1980, 123). Patologinen konteksti tavallaan sovittautuu kaikkiin yrityksiin metakommunikoida ja tekee ne siten tyhjiksi.

Järkevyyden paradoksissa vain kansalaisen kokema tunne siitä, että päätös on jo tehty kulussien takana, näyttäisi viittaavan jonkinlaiseen patologisuuteen. Siinä kyse on vieraantumisesta, jossa kansalainen hyväksyy oman voimattomuutensa vaikuttaa asioihin. Hän on ehkä ottanut kirjaimellisesti metaforisen puheen politiikasta pelinä, teatterina ja kaupankäyntinä vaikka kokeekin samanaikaisesti ettei näin pitäisi olla, ja alistuu näin jatkuvan ”aktiivisuuden” kaksoissidoksen ”uhriksi”. Päätöksenteon rationaalisuuden sivuuttaminen voidaan nähdä alistumisena ”järkevyyden” kaksoissidokseen. Sen sijaan oma tiedonhankinta ei pysähdy kumpaankaan näistä kaksoissidoksista vaan siirtyy näiden ”ulkopuolelle”. Kaksoissidoksista vapautuminen onkin jatkuvaa liikettä ”ylöspäin”, kaksoissidoksesta metakommunikaatioon.

Myös journalisteilla on mahdollisuus vaikuttaa siihen, millaisiin kaksoissidoksiin he yleisöään houkuttelevat. Yksi tapa irrottautua vallitsevista kaksoissidoksista olisi vakiintuneen metaforiikan muuttaminen. Metaforinen keskustelu politiikasta pelinä, teatterina ja kaupankäyntinä kaipaa rinnalleen uutta, vaihtoehtoista tapaa jäsentää politiikkaa esimerkiksi kansalaisten ja poliitikkojen yhteistyönä tai vuorovaikutuksena. Vallitsevan metaforiikan kyseenalaistaminen edellyttää vaihtoehtoisten metaforisointien löytämistä.

Poliitiikan pelin metaforiikan kirjaimellistuminen lukkiuttaa keskustelun tämän metaforan sisällä tapahtuvaksi kinasteluksi esimerkiksi pelin eri merkityksistä. Yhden metaforisen järjestelmän sisällä tapahtuva metaforien merkityksen muuttaminen ei kyseenalaista itse metaforaa – sitä, että politiikka esimerkiksi on peliä. Tällainen hedelmätön metaforien kehittäminen ei vie keskustelua eteenpäin, koska se toimii kaksoissidoksentekstin sisällä.

Toinen keino ylittää kaksoissidostilanteita olisi metakommunikaation kanavien ja mahdollisuuksien parantaminen. Journalistisen kommunikaation erityispiirteet tuovat kuitenkin oman lisänsä tähän tarkasteluun. Journalismihan on yksisuuntaista siinä mielessä, että journalisti kommunikoi suoraan lukijan kanssa, mutta lukijan mahdollisuudet vastata ovat toisenlaiset. Lukija voi tietenkin jättää

jonkin jutun lukematta, kirjoittaa yleisönosastoon, soittaa toimittajalle tai vaikkapa lopettaa lehden tilaamisen.

Metakommunikaatio voisi toteutua esimerkiksi mediakriittisen tutkimuksen ja itsekriittisen journalismin kautta. Tällöin ideaalinen mediakritiikki olisi epäsuoraa lukijoiden ja lehden välistä metakommunikaatiota. Journalistit kokevat kuitenkin kritiikin helposti hyökkäyksenä. Tämä voidaan esitetyn hahmotelman mukaan ymmärtää ainakin kahdella tapaa. Joko journalistit kokevat kritiikin tulevan jostain median ja lukijoiden suhteen "ulkopuolelta" tai sitten he eivät syystä tai toisesta halua kommunikoida lukijoidensa kanssa.

Broxin (1996, 308) mukaan tehokas lääke skismogeneettisten suhteiden laukaisemiseen on juuri yhteistyö suhdetta luovien ja sitä tutkivien henkilöiden välillä. Journalismin kaksoissidoksia voidaan yrittää ratkoa toimittajien ja journalismin tutkijoiden välisellä yhteistyöllä. Tämä kuitenkin edellyttää, että tunnetaan olemassaolevien paradoksaalisten tilanteiden luonne.

Poliittisen journalismin paradoksaalisuutta voitaisiin ehkä ymmärtää journalismin asemassa tapahtuneen muutoksen taustaa vasten. Rosen (1991, 270) toteaa, että aiempi poliittisesti sitoutunut journalismi on korvautunut professionalistisesti, 'etäännytetyn realistisesti', asennoituvalla journalismilla, joka väittää olevansa politiikan yläpuolella. Poliitiikan metaforisointia peliksi, kaupankäynniksi ja teatteriksi voisi ehkä siis pitää etäisyyden ottamisena politiikasta.

Ajatus journalismin irtautumisesta politiikasta tuntuu kuitenkin paradoksaaliselta kun otetaan huomioon politiikan suuri painoarvo journalismissa. Rosen (emt., 272; vrt. Kunelius & Heikkilä 1996, 5-10) huomauttaa, että mediat voivat toimia vain niin kauan kuin poliittista keskustelua käydään ja yleisönosastoissa riittää kirjoituksia. Herääkin kysymys, millaista journalistien ottama "etäisyys" politiikkaan oikein on luonteeltaan ja millaisia tarkoituksia se palvelee.

Voisi tuntua houkuttelevalta ajatella, että journalistit pyrkivät ottamaan *kriittistä* etäisyyttä politiikkaan. Kriittinen tarkastelu edellyttää kuitenkin jonkin paremman vaihtoehdon tai ihanteen esilletuomista samalla kun jotain kritisoidaan. Malmberg (1984, 10-11) kutsuu tätä kritiikin "aksiologiseksi kysymykseksi". Samalla kriittinen tarkastelu veisi journalismin sisään politiikkaan, ei sen ulkopuolelle. Tässä mielessä vakiintuneiden metaforien tapa nähdä politiikka pelinä tuntuisi olevan pikemminkin parodiaa, naurua politiikalle.

Bahtinin (1991, 186-187) mukaan parodioiminen merkitsee "*kruunun riistävän kaksoisolennon* luomista" (vertaa piirros 1) ja "maailmaa nurinpäin". Kaikilla asioilla on parodinen "nauruaspektinsa". Tästä näkökulmasta journalismin paradoksit saattaisivat edesauttaa toisaalta politiikan yhtäikaa vakavan ja 'naurullisen' luonteen oivaltamista, mutta toisaalta myös ihmisten passivoimista (vrt. Glaser & Ettema 1993).

Journalismin kaksoissidokset vaikuttavat hedelmällisiltä tutkimuskohteilta, koska niihin tuntuisi kiteytyvän suuri joukko erilaisia mahdollisia luenta-asemia. Sama kaksoissidos voi olla yhdelle patologinen, ahdistava ansa, toiselle riemastuttava ilmiö, jossa politiikan vakavat ja "naurulliset" puolet asettuvat näkyviin yhtäikaa, ja kolmannelle taas luovassa mielessä hämmentävä tilanne, joka johtaa uusiin oivalluksiin politiikan luonteesta ja omasta suhteesta siihen.

Kirjallisuus

- Alatalo, Marja (1995)
"Saaks sanoa suoraan?" Tulkinta ihmisten EU:aa koskevasta puheesta. Tiedotustutkimus 18(1995):3, 32-48.
- Alatalo, Marja (1996)
"Kyllähän siitä hirveesti voidaan kirjoittaa, mutta..." Kunnan kansalaisen mediakritiikki.
Teoksessa Kivikuru, Ullamaija (toim.) Kansa Euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino, 365-391.
- Bahtin, Mikhail (1991)
Dostojevskin poetiikan ongelmia. Orient Express, RT-paino.
- Barbe, Patricia Kaylene (1990)
Metaphorically Speaking: the Metaphor as a frame of political action during the 1988 Democratic and Republican national party conventions. University of Oklahoma, Dissertation for the department of communication. UMI
- Bateson, Gregory (1987)
Steps to an Ecology of Mind. Collected essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology. London: Jason Aronson.
- Bateson, Gregory, Jackson, Don, Haley, Jay & Weakland, John (1956)
Toward a Theory of Schizophrenia. Behavioral Science 1(1956), 251-264.
- Brox, Ottar (1996)
Schismogenetic conflicts. Teoksessa Slaatta, Tore (toim.) Media and the Transition of Collective Identities. IMK-report n:o 18. Oslo: University of Oslo, Department of media and communication, 267-310.
- Chilton, Paul & Ilyin, Mikhail (1993)
Metaphor in Political Discourse: The Case of the 'Common European House'. Discourse and Society 4(1993):1.
- Fiske, John (1987)
Television Culture. London, New York; Routledge.
- Edelman, Murray (1988)
Constructing the political spectacle. Chicago & London; University of Chicago Press.
- Glasser, Theodore & Ettema, James (1993)
When the facts don't speak for themselves: a study of the use of irony in daily journalism.
Critical Studies in Mass Communication 10(1993), 322-338.
- Hellsten, Iina (1994)
Suomen tie europerheeseen. Metaforien näkökulma journalismin tutkimukseen. Tiedotustutkimus 17(1994):4, 74-86.
- Hellsten, Iina (1996)
Ovi Eurooppaan vai etuvartio Venäjälle? EU-metaforiikkaa Helsingin Sanomissa ja televisiossa.
Teoksessa Kivikuru, Ullamaija (toim.) Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino, 178-208.
- Jacobsson, Kerstin (1994)
Metaforiken i Europadebatten. Zenit 2-3(1994): 124-125, 81-91.
- Kunelius, Risto & Heikkilä, Heikki (1996)
Public journalism. Journalismijulkisen harkinnan alueena. Yleisradio; tasa-arvotoimikunnan julkaisuja sarja B:1/1996.
- Malmberg, Tarmo (1984)
Journalismikritiikki. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos julkaisuja sarja B15.
- Mumby, Dennis & Spitzack, Carole (1991)
Ideology & Television News: A Metaphoric Analysis of Political Stories. Teoksessa Vande Berg, Leah & Wenner Lawrence (toim.) Television Criticism. New York, London; Longman.
- Mustaparta, Eila (1996)
Juna, jolla ei ole paluuvuoroa. EY-metaforat poliitikkojen retoriikassa. Teoksessa: Kalliokoski, Jyrki (toim.) Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos; Hakapaino.
- Rosen, Jay (1991)
Making journalism more public. Communication 12(1991), 267-284.
- So, Clement (1987)
The Summit as War: How Journalists Use Metaphors. Journalism Quarterly, 64(1987): 2-3.
- Wilden, Anthony (1980)
System and Structure, Essays in Communication and Exchange. 2nd edition. USA: Tavistock.
- Wilden, Anthony (1986)
Ideology and the icon. Teoksessa Bouissac, Paul; Herzfeld, Michael & Posner, Roland (toim.) Iconicity. Essays on the Nature of Culture. Stauffenburg.